

dinskog kaptola, pečati Kninskog kaptola, pečati Zadarskog kaptola, nadbiskupa, opata i samostana, pečati Ninskog kaptola, biskupa i samostana sv. Ambroza, pečat Paškog kaptola, pečatnjaci i pečati Senjskog kaptola i biskupa, pečat Rapskog kaptola i njegovga prezbitera Damjana, pečatnjak Krčkog kaptola i pečat Creskog kolegijalnog kaptola.

U poglavlju pod nazivom Srednjovjekovni pečati istarskih biskupa (359-367) autor je prema istim analitičkim i metodološkim kriterijima predstavio pečate istarskih biskupa.

Uvid u strukturu djela, kao i zastupljenost pojedinih područja Hrvatske u njoj, ukazuju na činjenicu da pojedine regije nisu jednako zastupljene prema broju sačuvanih i poznatih, te stoga i razmatranih pečata. Područja unutrašnje Hrvatske, kao i Dalmacije, iako i ovdje nisu poznati svi pečati, znatno su bolje zastupljena od Istre. Na to ukazuje i primjer analize pečata istarskih biskupa kojoj je, zbog nedostatka građe, posvećeno tek desetak stranica.

U poglavlju naslovljenom Zaključna razmatranja (369-386) autor je rezimirao razmišljanja o djelatnosti srednjovjekovnih kaptola (*loca credibilia*), o uporabnom značaju pečata u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, o simbolici i ikonografiji pečata, o pečatnim oblicima i natpisima. Na pregledan način, autor u istom poglavlju objašnjava metodologiju obrade pečata i korištenje simbola pri njihovom iščitavanju, te donosi prijepise pečata brojnih kaptola, biskupa, opata i drugih duhovnih osoba.

Dodatnu lakoću čitanja i razumijevanja sadržaja teksta studije omogućava pregledni Tabelarni i kronološki prikaz pečata po obliku i pečatnoj slici (387-400). Opsežni sažeci na njemačkom i talijanskom jeziku čine ovu knjigu dostupnu i međunarodnoj znanstvenoj publici čime se otvara mogućnost upoznavanja još jedne vrijedne baštine hrvatskog srednjovjekovlja - pečata.

Valja napomenuti da iza svakog poglavlja u knjizi slijedi uredan znanstveni aparat, a na koncu studije izložen je opsežan popis literature, te neobjavljenih i objavljenih izvora (443-457). Knjiga je također bogato ilustrirana fotografijama velikog broja pečata, a lakše pretraživanje podataka i kretanje kroz knjigu omogućava Kazalo osobnih imena i Kazalo crkvenih ustanova i zemljopisnih pojmova (458-470).

Zaključimo da je studija Ante Gulina napisana u skladu s visokim znanstvenim kriterijima historiografske struke čime zaslužuje osobitu pažnju domaće i međunarodne znanstvene publike, te još jednom ukazuje na trajnu pripadnost srednjovjekovne Hrvatske zapadnoeuropskom civilizacijskom okruženju.

Ne manja važnost knjige leži i u njenoj pedagoškoj funkciji. Poznato je, naime, da do sada u Hrvatskoj nije bio napisan priručnik ili udžbenik iz kojeg bi studenti povijesti i drugih humanističkih znanosti mogli upoznati temelje srednjovjekovne sfragistike (metodologija, izvori, literatura). Pretpostavljamo da je i to bio jedan od razloga koji je ponukao Antu Gulina, kao povremenog predavača sfragistike studentima povijesti na Filozofskom fakultetu, na pisanje ove knjige. Jer, ona u sebi sadrži osobine udžbenika i priručnika koje svakako mogu potaknuti mladi naraštaj povjesničara i drugih znanstvenika na proučavanje ove zanimljive problematike - srednjovjekovne sfragistike.

Zoran Ladić

Catherine Wendy Bracewell, Senjski uskoci. Piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću, prev. Nenad Popović i Mario Rosini, ur. Drago Roksandić, Barbat, Zagreb 1997., XII+312 str.

UDK 94(497.5)*15*

Tijekom razdoblja od gotovo jednog stoljeća hrvatske prošlosti (od o. 1530-ih do pred kraj 1610-ih god.) uskoci su svojom nazočnošću ostavili zasigurno neizbrisiv trag, kako u povijesti grada Senja, tako i u povijesti gotovo čitave istočnojadranske obale. Iskoristivši

Senj kao jedan od protuturskih uporišta graničnoga Korvinovoga obrambenog sustava, uskoci su vremenom postali djelotvorno oruđe u rukama novoizabrane hrvatske kraljevske dinastije - Habsburgovaca. Uskoci su im dakle poslužili, ne samo u njihovim pogranničnim ratovima s Osmanlijskim carstvom, već i u njihovim političkim, gospodarskim i u konačnici, ratnim suparničtvima s Venecijom. Stoga je Senj za Mlečane često bio i onodobno ozloglašeno sjedište istočnojadranskog "piratstva i odmetništva". Senjski su uskoci dakle svojim djelovanjem već kod suvremenika izazvali niz vrlo žustrih polemika i proturječnih mišljenja, pa ne čudi što je stereotipima opterećena propaganda tadašnjih triju suprotstavljenih imperija (osobito mletačka) utjecala i na oprečne stavove modernije, ne samo stručne, literature. Upravo je stoga uskočka kontradiktorna vojna aktivnost i uloga unutar tadašnjega hrvatskog društva izazivala trajnu pozornost historiografija gotovo svih država koje su (bile) smještene na obalama Jadrana. Usprkos tog interesa prosudbe su tih historiografija najčešće bivale gotovo isto tako oprečne kao i one kod uskočkih suvremenika. Među prvim opsežnijim studijama, odnosno monografijama, koje su usmjerene k samim uskocima i njihovom videnju svoje vlastite povijesne uloge jest zapravo ostvarenje Catherine W. Bracewell,¹ koje je, kao što se vidi, doista brzo doživjelo izdanje i prijevod na hrvatski jezik.

No, već šest godina prije tog izdanja engleske povjesničarke, svojom studijom, *Jedna zemlja, jedan rat*, Miroslav Bertoša iznosi sasvim nove i svježije poglede na ulogu uskoka u hrvatskoj povijesti. Premda on u tom djelu upozorava da problematika "uskočkog rata u Istri nije identična s uskočkim pitanjem u cjelini" kao i to da arhivska istraživanja provedena isključivo na istarskim vrelima nisu "uklopljena u cjelovitu historiju uskoka već čine dio istarske i sjevero-jadranske povijesti prve polovice Seicenta", on isto tako nedvosmisleno ukazuje i naglašava da griješe oni povjesničari "koji uskočku prisutnost u Istri povezuju s manifestacijam 'etničke svijesti', a njihovu ogorčeni rat protiv Venecije držže razdobljem tobožnje svenarodne hrvatsko-južnoslavenske oporbe i otvorene borbe protiv tuđina" odnosno da se "može iznijeti i dokumentirano potkrijepiti teza da je u sukobu između Kraljevaca i Benečana dominirala 'banderijska', a ne 'etnička' svijest".² Do sličnih je rezultata došla i Catherine W. Bracewell proširivši svoja istraživanja na čitavo hrvatsko-jadransko područje. Gledajući uskoke kroz prizme vlastitih interesa, Mlečani i Habsburgovci umjeli, ostvarujući svoje političke i gospodarske ciljeve, iskoristiti njihov osjećaj identiteta u kojemu su tada, i ne samo uskocima, vjera i državljanstvo bile puno važnije vrijednosne odrednice prilikom odabira prijatelja ili neprijatelja od onih odrednica koje danas nazivamo zajedničko hrvatsko etničko ili nacionalno podrijetlo odnosno jezik.

Prevladavajući, tradicionalne historiografske procjene i poglede na uskoke kao na "razboj-nike" ili "herojske branitelje kršćanstva" i "simbole slobode od svake vlasti", C. W. Bracewell u svojoj monografiji na vrlo zoran način prikazuje skupinu pojedinaca koja se vremenom razvila u iznimno djelotvornu graničarsku vojničku zajednicu stacioniranu u gradu Senju. Ta je zajednica starosjedilaca i pred turskim vojnim napredovanjima izbjeglih, prognanih, izgnanih i prebjeglih prinova, pripravnih na ratovanje, izgradila unutar svojega vlastitog kodeksa ponašanja i svojevrsan vid ekonomije pljačke [usp. str. 98-108 (engl. izd. 98-108)], trgovinu kao funkciju pljačke [108-118 (108-117)], pa je čak na taj način ostvarivala i noćane potpore Vojnoj krajini [89-98 (89-98)], a unutar svoga visoko militariziranog društva izgradila je i svoj vlastiti vojni ustroj, kojeg autorica objašnjava uz pomoć međusobnih i isprepletenih odnosa građana Senja i uskoka [120-125 (119-125)], venturina i stipendijata [125-129 (125-130)], uskočkih zapovjednika harambaša i vojvoda [129-138 (130-139)], senjskih kapetana [138-149 (139-150)], te stavova Habsburgovaca i uprave Vojne krajine prema toj zajednici [149-154 (150-154)]. Ono što izranja iz djela C. W. Bracewell, jest vrlo jasan kasnoosnaessto i ranosedamnaesto-stoljetni portret uskočke zajednice (ili ipak teško shvatljivog entiteta?) ukorijenjenoj na ideologiji predzida kršćanstva kao okvira njezina djelovanja [155-161 (155-162)], vrlo jakom osjećaju

¹ *The Uskoks of Senj. Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic*, Ithaca-London, 1992.

² Miroslav Bertoša, *Jedna zemlja, jedan rat. Istru 1615/1618*. Pula 1986., str. 98-99. Iste zaključke autor ponavlja i u svojemu kapitalnom djelu *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*, knj. II, Pula, 1986., str. 90-92, gdje u Kazalu osobnih imena razrješava pojmove: "Benečani, narodni naziv za stanovnike mletačkog dijela Istre" i "Kraljevci, narodni naziv za žiteljstvo Istarske knežije (podanike austrijskog nadvojvode)".

časti i osvete [162-169 (162-170)], te na *solidarnosti* unutar te zajednice, ali i na *sukobima* oko zasebnih interesa unutar nje [169-173 (170-174)]. Taj je vrlo koloritan opis uskočkog kodeksa ponašanja temeljenog na raznolikim političkim i vojnim, gospodarskim i vjerskim, te kulturnim osnovama, potom poslužio kao okvir za objašnjenje odnosa uskoka s njihovim saveznicima i žrtvama [175-232 (175-236)]. Naime, upravo je taj okvir i odnos uskoka s vanjskim svijetom u kojem dominira *odnos s poganima*, posebice Turcima i Židovima [175-186 (175-187)], *osmanlijskim podanicima*, bili oni muslimani ili kršćani [187-198 (187-199)], *kršćanskim susjedima: Venecijom i Dubrovnikom* [198-207 (199-209)], *trgovcima i gradovima* [207-215 (209-218)], te odnos prema *seoskom stanovništvu Dalmacije* [215-232 (218-236)] poslužio C. W. Bracewell da historiografski vješto dovrši restauraciju uskočkog (auto)portreta. I premda je kronološkim pristupom rasvijetlila slijed gospodarskih i političko-diplomatskih silnica i pritisaka na prijelazu stoljeća *posljednja desetljeća* [233-281 (237-288)] i *raspršivanje uskoka* [283-296 (289-302)], ona je uspjela i te čimbenike interpretirati i ocijeniti kroz prizmu uskočkog etosa, odnosno njihovog mentalnog i realnog krajobrazu.

Tematska organizacija navedenih dijelova monografije C. W. Bracewell dopušta joj da naoko bez poteškoća, skladno uklopi šarolik spektar detaljnih podataka preuzetih iz raznovrsnih dokumenata arhiva u Veneciji, Dubrovniku, Rijeci, Zadru i Beču u poglavljja, koja su ujednačeno upečatljiva i snažna. Visoku ocjenu zaslužuje i uvodno poglavlje u kojemu čitatelja na odmjeren način upoznae s predmetom svoje studije, smještajući *senjske uskoke između triju carstava* [4-7 (2-6)], a zatim, na isto tako neopterećujući, dapače na vrlo zanimljiv način i s do sadašnjim historiografskim pristupima *uskocima* [8-17 (6-14)], te s karakterom obilatih, ali i raznorodnih pisanih izvora [17-20 (14-17)] koji nam pričaju uskočku povijest. Međutim, ma koliko poglavlja kojima objašnjava *granice i pogranične vojne sustave* [21-52 (19-50)], te *podrijetlo i motive uskoka* [53-87 (51-88)], bila pregledna i zaokružena sjajnim logičkim zaključivanjima, te uvjerljivim stilom pisanja, ona ipak trpe određene manjkavosti, koje potom utječu i na jasnoću slike (pred)uskočkog razvoja.

Naime, prikazujući *učinke osmanlijske invazije* [22-26 (20-25)] C. W. Bracewell čitatelja vrlo brzo upozorava na vojnu taktiku kojoj je plijen *"bio glavni cilj osmanskih pljačkaških pohoda - stoka, roba i redovi zarobljenika u okovima koji će biti prodani u ropstvo"* [23 (21)]. Ona potom upozorava da su asimilirajući pljačkaške skupine u svoj vojni sustav Osmanlije te martološke neredovite vojne obveznike kolonizirali u pogranična područja kao dio strategije razbijanja neprijateljske kršćanske obrane i pripremanja područja za osvajanje [30-32 (28-30)] i 38-39 (36-37)], ali u svom kratkom pregledu daljnjih zbivanja pruža nedovoljno jasnu sliku vojnih zbivanja u Hrvatskoj nakon njihovih doseoba i naseljavanja na područja hrvatske vojne granice. Što je to toliko važno da bi se dobio cjelovitiji mozaik vojnih zbivanja na našim prostorima do pojave uskoka?

Srednjovjekovno je hrvatsko područje nakon pada Bosne (1463. god.) bilo izloženo istoj strategiji pustošenja bez obzira na promptno osnivanje Matijaševoga obrambenog fortifikacijskog sustava, organiziranog u dva paralelna reda graničnih utvrda. Uređenjem Srebreničke i Jajačke banovine, te Kliške i Senjske kapetanije kao dijelova obrambenog bedema Kraljevstva, zaustavljeno je doduše širenje Osmanlijskog carstva prema Zapadu, ali time nisu spriječeni isuviše česti pljačkaški pohodi na hrvatski teritorij.³ Raspored suprotstavljenih vojski, te zemljovidne osobitosti terena, jesu polazišne točke od kojih valja krenuti u svakoj vojno-strateškoj analizi. Polazeći od tih premisa umah je uočljiv izniman strateški značaj osmanlijskih utvrđenih gradova Kamengrada i Ključa, koji su *"poput klina probijali u Hrvat-*

³ Detaljnije o obrambenom Matijaševom sustavu i počecima razvoja Vojne granice ili krajine vidi: Ferdo Čulinović, *Državnopravni razvitak Vojne krajine*, Rad JAZU, knj. 356, Zagreb 1969., str. 10-11.; Karl Nehring, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz in Donauraum, Südosteuropäischen Arbeiten* 72, München 1975., str. 13-27; Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526)*, *Acta orientalia Academiae scientiarum Hungariae*, god. 33, br. 1, Budapest, 1979., str. 65-111.; isti, *The Hungarian-Croatian Border Defense System and its Collapse*, u: *From Hunyádi to Rakóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ur. János M. Bak and Béla B. Király, Brooklyn 1982., str. 141-58.; Vasko Simoniti, *Vojaška organizacija na Slovenskem o 16. stoletju*, Ljubljana 1991., itd.

tsko Kraljevstvo", gotovo razdvajajući ugarsko-hrvatski obrambeni sustav u dvije zasebne cjeline.⁴ Te su utvrde u taktičkom smislu omogućavale neprijateljima učestale vojne prepa-
de, kako dobro organiziranih većih, tako i samoinicijativnih malih martoloških i akindžijskih
postrojbi prema srcu srednjovjekovna hrvatskog područja i dalje k habsburškim, odno-
sno, mletačkim posjedima. Isto su tako važne odrednice bile i prirodne osobitosti terena na
linijama obrambenog sustava i danas na zemljovidima vrlo lako uočljive. Srednjovjekovna
u Slavonija, Srijem i Ugarska bile zaštićene i dodatnom izuzetno važnom "obrambenom
linijom", koja je neprekinuto tekla točno između dvaju linija tvrđavnih sustava; rijekama
Savom i Dunavom. Hrvatska je pak, bez tako prirodnih lakošća branjivih granica, bila dostup-
nom i privlačnom metom neprijateljskih vojnih poduhvata. Kolikogod da je sustav obrane
u Hrvatskoj počivao na dobro utvrđenim točkama (iz prijašnjih razdoblja naslijeđenim ku-
lama, kaštelima, tvrđavama i gradovima), te na neprohodnosti planina, šuma i rijeka, toliko
je ta gorovitost, šumovitost i obdarenost vodenim tokovima hrvatskog prostora zapravo
pogodovala napadački orijentiranim neprijateljima.⁵ Knez Bernardin Frankapan, primjeri-
ce, u svom govoru *Oratio pro Croatia*, s velikom dozom gorčine i nemoći objašnjava njemačkim
staležima kako su mu martolosi "skriveni i prikriveni u gajevima" njegova vlastita kneštva
"sve popljačkali i poharali, seljake i kogagod su našli opljačkali su i odveli".⁶ Te su martološke
i akindžijske skupine bivale jednostavno neuhvatljive hrvatskom plemićkom ratništvu. Zašto
je tomu bivalo tako? Kakvim je to vojnim potencijalima tadašnja Hrvatska raspolagala?

Unutar državnog proračuna predviđenog za obranu hrvatskog dijela obrambenog su-
stava Kraljevstva trebalo je godišnje izdvajati novčanu potporu hrvatskom banu i knezovi-
ma za uzdržavanje 952 konjanika na potezu od Save do Jadrana. Jače su konjičke postrojbe
prema tom planu imali uz bana (200 konjanika) i knezovi čiji su posjedi bili na području od
Krbavske do Modruške županije (ukupno 480 konjanika), odnosno, na teritoriju kojim su
osmanlijski pohodi najčešće prolazili.⁷ Mora se svakako naglasiti činjenica da navedeni broj
oružane konjičke pratnje pojedinih knezova, za koju su trebali primati godišnju novčanu
potporu, nije predstavljao i ukupan broj ratnika koje su oni mogli podići. Taj je broj bivao
višestruko veći i regrutirao se najvećim dijelom iz nižega hrvatskog plemstva. Respektabil-
nu vojnu snagu predstavljalo je zasigurno i brojno sitno rodovsko plemstvo, naseljeno di-
ljeom tog područja. Mogao se baš na tim prostorima očekivati znatan broj ljudi pod oružjem.
No i uz te brojčane pokazatelje, hrvatske su snage bivale te koje su gubile dah u dugotraj-
nom iscrpljujućem sukobu. Zastarjela organizacija banderijalnog sustava nije naime mogla
odgovoriti izazovu vremena, odnosno potpuno novom načinu ratovanja. Glavni je nedo-
statak vojski, poput one na Krbavi kobne 1493., bila upravo slaba mobilnost i vojno-taktička
pokretljivost. Najbrojniji su ratnici takvih vojski bili upravo članovi rodovskog plemstva,
koji su bili vezani uz svoj sitni posjed - raštrkani po svojim "kurijama" na relativno velikim
područjima županija. Oni su se okupljali na znak uzbune, odnosno na poziv svojih španova
i knezova, za što je trebalo određeno vrijeme, te se stoga i događalo da su veće osmanlijske
dobro organizirane pljačkaške postrojbe, spremno dočekivali tek na njihovom povratku s

⁴ Na tu su činjenicu već upozorili: Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, knj. 4, Zagreb 1961^a, str. 264 i Jaroslav Šidak, *Opasnost od turskih provala i borbe s Turcima*, u: *Historija naroda Jugoslavije*, knj. 1, Zagreb 1953., str. 754-755.

⁵ Već su povjesničari starije hrvatske historiografije uočavali nedostatke takve konfiguracije našeg površja. Opisujući mede prema osmanlijskoj Bosni Smičiklas, primjerice, upozorava da je rijeka Vrba bila dobra "naravska medja, ali mogla je u gomjem teku svojem u sušno doba uvijek podati prilike neprijatelju, da ju pregazi"; Tadija Smičiklas, *Povijest hrvatska. Dio prvi*, Zagreb 1882., str. 637.; usp. također: isto, str. 648, 649-650, 663...; Klaić, *Povijest Hrvata* 4, str. 145.

⁶ Bernardin Frankapan, *Oratio pro Croatia Nurembergae in Senatu Principum Germaniae habita* (Nürnberg: Friedrich Peypus, 1522.). Taj se govor nalazi u zbirci rukopisa i starih izdanja Nacionalne knjižnice Széchényi u Budimpešti [Országos Széchényi Könyvtár - Kéziratár és régi kiadványok tára, Budapest], pod signaturom App. H. 161, RMK III. 254.

⁷ Usp. Sándor Horváth-Lajos Thallóczy, *Jajca (bánság, vár és város) története 1450-1527*, Monumenta Hungariae historica - Diplomataria, sv. XI., Budapest 1915., str. 184-186, dok. CXV; u. također: isto, str. 178-183; Klaić, *Povijest Hrvata* 4, str. 279-280.

poхода.⁶ Nakon takvih krvavih bitaka preživjeli bi se, jasno, vraćali svojim *plemenštinama* i obiteljima. Nova strategija i taktika vojevanja, koje nameću osmanlijski vojskovođe, dugo ne nailazi na odgovarajuće kontrastrategijske i taktičke poteze; poteze koji su iziskivali promjenu vojnog djelovanja, u svojoj biti, *sesilnoga* i *ruralnog* društva. Trebalo je proći sedamdesetak godina tragičnih iskustava dok hrvatsko visoko i niže plemstvo nije jasno istaklo svoj vojni cilj preko kneza Nikole Zrinskoga, oca slavnoga branitelja Sigeta. On god. 1530., dakle u osvit pojave prvih uskočkih postrojbi, jasno upozorava kralja Ferdinanda na važnost preotimanja utvrđenih gradova Ključa i Kamengrada i potom predlaže organiziranje *aktivne obrambene vojne strukture koja će biti u stanju pustošiti neprijateljski teritorij na isti način kako to čine osmanlijske snage.*⁷ I doista, nije prošlo dugo, i već su u pograničnim krajevima prevladali obostrani pljačkaški pohodi *"koji su obično podrazumijevali minimum sučeljavanja u borbi. Stoka, zarobljenici, roba: to su bili ciljevi pograničnih napada."* [46 (45)], kako to i C. W. Bracewell zaključuje. No, do tada je (ne)osvojena Hrvatska, upravo poradi toga, poprimila gotovo apokaliptični pejzaž iz kojega su mjestimice, poput Senja, izranjala dobro utvrđena pribježišta preostalog starosjedilačkog i pretežito poljodjelskoga sesilnoga hrvatskoga (ne)plemenitog žiteljstva. Važno je naglasiti da su se tijekom tog vremena ipak, uz putopiscima vidljiv opustošen krajobraz, mijenjali i društveni i kulturni, te vjerski i mentalni sustavi vrijednosti, ne samo tih, već i prihvaćenih prognanih ljudi istoga kulturnog kruga, ali ljudi koji više nisu imali što izgubiti. Ti su očajnici u novonastalim prilikama oblikovali *novi način ratovanja i novi obrazac ponašanja* - kodeks časti unutar kojeg su vidno mjesto zauzimala i pitanja obrane kršćanstva, osvete i dvoboja; gotovo svega onoga što je bilo temeljem kasnijih uskočkih ideala, jasno uz vrijednosti koje su sa sobom donijeli kasnije pridušili prebjeci (polu)nomadskoga stočarskog kulturnog kruga, a koje je C. W. Bracewell sjajno objasnio.

Usko vezano pitanje uz naslijeđe načina ratovanja jest i pitanje podrijetla tih branitelja kršćanstva. Teret je obrane desetljećima nosilo vrlo brojno i rasprostranjeno hrvatsko plemstvo. Pokraj već spomenute prisutnosti članova nižega rodovskog plemstva u ratnim postrojbama velikaša, najčešće u svojstvu *familijera*, oni su u zamjetnom broju nazočni i u kraljevskim gradovima i utvrdama Matijaševoga obrambenog sustava. Vrlo su često upravo oni i zapovjednici tih utvrda (Petelinčić, Orlovčić, Kružić, Tadiolovići, Lenkovići, Posegarski, Mudrovčić, Markovići itd.). Ako je i bilo uobičajeno da u preduskočkom razdoblju u senjskom gradskom kaštelu služe "plemeniti ljudi", tada bi se moglo isto to očekivati i u kasnijim razdobljima. I zaista, na popisu se vojnoga registra iz 1540. god., kojega analizira i C. W. Bracewell [56-58 (54-57)], mogu identificirati još 40-tak uskočkih prezimena koja vuku podrijetlo iz redova starih plemićkih rodova iz neposrednoga senjskog zaleđa (s područja Like, Bužana, Gacke, Krbave i Nebljuha).⁸ Jasno, ne samo zemljovid koji je priložen u engleskom izdanju [(56)], već i podrobna analiza podrijetla uskoka s tog popisa dala bi potpuno drugačije rezultate. Porastao bi naime, broj "*habsburških podanika koji nisu bili iz Senja*" i broj onih koji su bili povezani "*s područjima koja su doista bila tada pod otomanskom okupacijom*" (dakle, Lika, Nebljuh i Krbava), kako ih klasificira C. W. Bracewell [54 (55)]. Ona doduše napominje da odgonetanju podrijetla uskoka pomažu imena i prezimena, "*posebno ona zasnovana na imenima klanova*" [56 (54)], ali je čudno da uz doista zamjetan broj spomenutih članova plemićkih rodova sa Senju susjednih područja odabire baš primjer Paštrovića s dalekog područja Kotorčuga zaljeva, za koje uostalom, prema prezimenu zaključuje da su po vjeroispovijesti "bili pravoslavci", premda su Paštrovići, koliko je poznato, tada još uvijek bili katolici. Neuočavanje tog vrlo važnog "plemenitog" naslijeđa, kojeg su uskoci baštinili, predstavlja jedan od ozbiljnijih propusta studije C. W. Bracewell. Ona ipak na više mjesta usputno napominje da je "*Vojna krajina za časnike*

⁶ Primjerice, pobjeda Hrvata kod Broda Zrinskog (29. na 30. listopada 1483. god.) kao i ona kod Vrpila kraj Udvine (19. rujna 1491. god.) izvojevane su nad osmanlijskim vojskama tek prilikom njihova povratka s pustošećih prepada. I poraz hrvatske vojske na Krbavi (9. rujna 1493. god.), te pogibija bana Petra Berislavića (20. svibnja 1520. god.), također se događaju tek nakon presretanja uspješnih osmanlijskih devastirajućih pohoda.

⁷ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb 1883., str. 59.

⁸ Usp. rezultate rada Stjepana Pavičića u njegovoj monografiji: *Seobe i naseleja u Lici*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 41, Antropografska istraživanja 3, Zagreb 1962.

imenovala lokalne plemiće" [130 (131)], odnosno da je poštivanje vojvoda "moglo proizlaziti iz obiteljskog naslijeđa ili plemenitog roda", premda je u okupljanju sljedbenika presudnom bila vojna umješnost i osobne vrline zapovjednika [136 (137)] te da "na mogućnosti koje je Senj nudio nisu s prijeznom gledali ni plemenitai kojima njihov status više nije mogao osigurati sredstva za život" [85 (86)] među koje ulaze kao dobri pojedinačni primjeri braća Militići [48 (46)] i Martin Posedarski [85 (86)], iako im dolazak u Senj nije jamčio "pravu na plemićke povlastice jer nisu pripadali hijerarhijskoj ljestvici senjskog društva" [121 (120)]. Na takav način objedinjeni, ali kao što je i vidljivo iz konteksta njezine monografije izdvojeni citati mogli bi poslužiti kao polazišna točka daljnjeg istraživanja problema nazočnosti plemića u (pred)uskočkim postrojbama tijekom prvih desetljeća njihova postojanja, jasno poštujući činjenicu da im je brojnost u kraljevskim garnizonima (Serja i Klisa, koji su preživjeli kolaps Korvinovoga obrambenog sustava tijekom 1520-tih) bila respektabilna. Uvažavajući tu činjenicu, razumljivijim bi postali i motivi zašto postati uskokom [64-67 (66-68)], kao i sami izvorni uskoci "koji su vukli svoje podrijetlo, nimalo sramotno, od nekih hrabrih ljudi koji nisu mogli podnositi život pod osmanskim jarmom" pa su "gonjeni tugom za onim što su izgubili, kao i nad svojom pokorenom domovinom" [68, bilj. 42 (70, bilj. 42)] dugo vjerovali u oslobodjenje svojih okupiranih domova. Time bi postao jasniji i prognanički mentalitet Petra Kružića kojega C. W. Bracewell prepoznaje kao tvorca osnovnog načela uskočke strategije po kojoj "on krajiške garnizone smatra braniteljima kršćanstva pred Turcima i da su u njegovim očima 'svi koji žive iza planine', to jest svi podanici Porte, 'Turci' - te stoga legitimne žrtve." [50 (48), usp. i 187 (188)]. Uzimajući u obzir činjenicu da je Kružić prvi "uskočki" kapetan, C. W. Bracewell s pravom ističe tu njegovo načelo koje je kasnije znatno utjecalo u formiranju uskočkog etosa, ali nigdje ne spominje da je i prognani Kružić po podrijetlu član staroga nebljuškoga plemićkoga roda. A to je vrlo važna smjernica i u pokušajima rasvjetljavanja uskočkoga mentalnoga vrijednosnog sustava. Naime, elementi vrednota koje opisuje C. W. Bracewell kao uskočke, poznati su i usvojeni već u preduskočkom razdoblju obrane kršćanstva. Primjerice, vojno-vjerske je metafore [usp. 156 (156)] obilato rabilo hrvatsko plemstvo već tijekom druge polovice 15., a osobito u prvim desetljećima 16. stoljeća (kao što su štit *kršćanstva*, *vrata kršćanstva*, *bedem i predziđe kršćanstva* itd.).¹¹ Plemići su skupne imenice [usp. 171 (172)], kao atribute samoprepoznavanja, također u velikoj mjeri koristili u preduskočko vrijeme (primjerice, *Kristovi vitežovi*, *junaci*, *braća* i za obične "drabante", *boritelji slavi* itd.).¹² Institucija je dvoboja [usp. 180 (180-181)] isto tako izvorno ipak povlastica plemenitih ljudi i po njoj su bili poznati, ne samo hrvatski velikaši (Zrinski, Keglevići, Frankapani itd.) koji su često izlazili na megdane s Turcima, već i niže plemstvo (Juraj Posedarski, Ivan i Gašpar Perusić, Marko Mišljenović itd.).¹³ Primjer utjecaja i posljedica bule *In Coena Domini* tijekom druge polovice i pred kraj 16. st. [211-212 (213-315)] kojim C. W. Bracewell objašnjava kako su uskoci u trgovini s Turcima smatrali zabranjenom i svojim mogućim plijenom "svo robu" "koja se može koristiti protiv kršćana", ima svoj pandan u gotovo stotinu godina mlađem *Tkonskom zborniku*, koji je najvjerojatnije napisan u Modrušu (na posjedu Frankapana) i u kojemu se prilikom uputa isporjednicima preporuča da "ki bi pomagali pogane ili prodavali nim železo i les v Turke i Sarazine i ti su vsi prokleti kako djavoli nečistivi".¹⁴ I briga je o tijelima poginulih sudrugova [167 (167-168)], koju ističe C. W. Bracewell u poglavlju *časti i osveta*, također karakteristična i za preduskočko vrijeme. Najpoznatija je epizoda upravo ona u kojoj je 1520. god. sudjelovao i Petar Kružić

¹¹ Staleži se Hrvatskoga sabora prilikom obraćanja kralju i njemačkom caru Maksimilijanu, primjerice, već 10. travnja 1494. god. sami nazivaju "predziđem kršćanstva" (*verpau der cristenhayt*). Usp. Ferdo Šišić, Rukovet spomenika o hercegu Ivanušu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496), *Starine JAZU*, knj. XXXVIII, Zagreb 1937., str. 78 (234), dok. 179.

¹² Takvi su atributi osobito nazočni u dokumentima pisanim glagoljicom počevši od sredine XV. stoljeća. Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Acta Croatica - Listine hrvatske*, Poviestru spomenici južnih Slavenah, knj. 1, Zagreb 1863. i *Đuro Ćurmin, Acta Croatica - Hrvatski spomenici*, sv. 1, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv. VI, Zagreb 1898.

¹³ Niz razbacanih podataka kod: Klaić, *Povijest Hrvata 4*.

¹⁴ Usp. Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. Zbornici različitog sadržaja. Regule i statuti. Registri. Varia. Indeksi. Album slika*, knj. 2, Zagreb 1970., str. 33, dok. 277.

prilikom preotimanja glave netom poginuloga bana Petra Berislavića.¹⁵ Takvih i sličnih primjera, koji su utjecali na stvaranje (pred)uskočkog kodeksa ponašanja, a koji su u izravnoj svezi s plemenitaškim kulturnim krugom može se još nabrajati, te je stoga, zamjetan i očit upliv u kreiranju tog kodeksa proistekao upravo od strane vrlo brojnih plemenitih članova uskočkih družina, naročito tijekom prve polovice 16. stoljeća. Složit ćemo se s C. W. Bracewell kada upozorava da se prilikom proučavanja strukture uskočkog društva mora imati u vidu "povećanje i smanjivanje imigracije, mjesta podrijetla uskoka, njihovu socijalnu i nacionalnu pozadinu te razloge koji su stajali iza njihova dolaska u Senj. Razumijevanje tih činjenica možda neće biti dovoljno za objašnjavanje uskočkog ponašanja ... ali svakako procjenjivanje fenomena uskoka mora uzeti u obzir način na koji su uskočko podrijetlo i prethodno iskustvo oblikovali njihove stavove i njihova djela" [53 (51)]. Nije li taj njezin, cilj promašen izostavljanjem (pred)uskočkog plemenitaškog čimbenika u formiranju uskočkog etosa?

Na kraju valja upozoriti i na jedan slučaj pogreške u preuzimanju neproverene datacije primarnog izvora, a potom i na Bracewell-ino pogrešno zaključivanje. Naime, opisujući motive koji su bivali najčešće razlogom uključivanja pograničnoga kršćanskog žiteljstva u martološke postrojbe, autorica naglašava da "takav izbor nije bio neuobičajen čak i u ranim danima granica", a to se "može vidjeti u statutu Poljice iz 1440., koji pod prijetnjom smrtu i oduzimanjem imovine zabranjuje svim poljičkim podanicima da se priključuju Turcima ili martolosima" u njihovim pljačkaškim pohodima [38 (37)]. Preuzimajući podatak o vremenu nastanka Poljičkoga statuta od Z. Junkovića ona zanemaruje činjenicu da su Poljica 1440. god. još uvijek "daleko od Turaka"¹⁶ te da su članci 23^a i 23^b koji, blago rečeno, reguliraju spomenute odnose s Turcima dodatak Statutu iz razdoblja od 5. kolovoza 1475. do 30. prosinca 1485. godine.¹⁷ Vrijeme je unosa tih novih članaka Statuta najvjerojatnije ono, koje je nastupilo neposredno iza pada Hercegovine pod Turke (1482. god.), čime su Poljica doista postala granično područje kršćanstva prema "nevjerničkoj" osmanlijskoj Hercegovini.

Monografija C. W. Bracewell ipak je među prvim studijama koje nisu bazirane na nacionalnim romantičarskim herojskim pretpostavkama, premda monografiji ne nedostaje potrebite simpatije za predmet koji obrađuje. Studija je, kao što je već spomenuto, zasnovana na izobilju detaljnih izvornih podataka, koji osiguravaju građu iz koje se povijesna slika, naglašavamo, druge polovice 16. i prvih desetljeća 17. stoljeća uskočkog djelovanja, može lijepo orisati. Iako je autoričin pristup problemu vrlo ambiciozan i tematski detaljno razraden, čitatelj njezine monografije s užitkom prati tijek njezina izlaganja. Opisi uskočkih aktivnosti i prepada, koje pruža C. W. Bracewell, toliko su slikoviti i živopisni, poput onoga predbožićnoga pljačkaškog pohoda god. 1604. [251-253 (257-259)], da čitatelj ima dojam kako čita (pri)povijest neposrednih sudionika tih događaja. Catherine W. Bracewell je ponudila nezaobilaznu studiju, kako prosječnom čitatelju, tako i znanstvenicima čiji je interes vezan uz razdoblje ranoga modernog vijeka jadranskog bazena te je "otvorila posve nove prostore istraživanja u znanstvenika (ne samo - op. a.) s engleskog govornog područja", kako je to ustvrdio Ivo Banac u *Predgovoru hrvatskom izdanju*. Stoga se to djelo u našoj historiografiji mora prihvatiti u dobroj vjeri, te se ne smije unutar znanstvenoga povjesničarskog kruga dopustiti diskusija koja bi nalikovala ocjenama pristranih ili neupućenih suvremenika senjskih uskoka, koji su stanje na hrvatskim granicama i uskočko vojno djelovanje često opisivali i ocjenjivali kao *bellum omnium contra omnes*.

Ivan Jurković

¹⁵ *Isp.* o tome: Marko Perojević, *Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa*, Zagreb 1931., str. 55-57.; Matija Mesić, *Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II.*, *Rad JAZU*, knj. III, Zagreb 1868., str. 52-54. i Klaić, *Povijest Hrvata 4*, str. 344-345.

¹⁶ *Isp.* Izvorni tekst i prijevod Poljičkog statuta, prir. Zvonimir Junković, *Poljički zbornik 1*, Zagreb 1968., str. 36-37.

¹⁷ Miroslav Pera, *Poljički statut*, *Splitski književni krug - Svjedočanstva*, knj. 9, Split 1988., str. 405.